

คลังความรู้สถาบันกับห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา

สมาน ลอยฟ้า¹

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันในประเด็นต่างๆ อาทิ ความหมาย ลักษณะ ประโยชน์และความสำคัญ บทบาทและหน้าที่ของคลังความรู้สถาบัน ผลกระทบต่อห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ตลอดจนบทบาทของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาต่อการดำเนินงานคลังความรู้สถาบัน

คำสำคัญ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา ห้องสมุดมหาวิทยาลัย ห้องสมุดดิจิทัล
คลังความรู้สถาบัน ผลงานทางวิชาการ

Abstract

This paper provides concepts and ideas of Institutional Repositories (IR): definition and features, benefits and values, roles of IR, impact of IR on academic library, academic library, and roles of an academic library to management of IR.

Keyword: Institutional Repository, digital collection, digital preservation, academic libraries

บทนำ

คลังความรู้สถาบัน (Institutional Repositories) เป็นแนวคิดในการรวบรวม จัดการ เผยแพร่ และสงวนรักษาผลงานทางวิชาการในรูปแบบดิจิทัลที่สร้างสรรค์โดยอาจารย์ และนักศึกษาของแต่ละวิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัย (Chang, 2003) คลังความรู้สถาบันเป็นห้องสมุดดิจิทัลรูปแบบหนึ่งซึ่งมีความเติบโตอย่างรวดเร็ว

¹ รองศาสตราจารย์กลุ่มวิชาการจัดการสารสนเทศและการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

และถือว่าเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับนักวิชาการในโลกดิจิทัล (Jantz and Wilson, 2008) ซึ่ง Hockx-Yu (2006) กล่าวว่า คลังความรู้ที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงได้โดยเสรี (open access repositories) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อแวดวงการศึกษาในบางประเทศ เช่น อังกฤษ ได้ส่งเสริมให้วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยทั่วประเทศจัดตั้งคลังความรู้สถาบันขึ้น คลังความรู้สถาบันจึงอาจเป็นอนาคตสำหรับการสื่อสารทางวิชาการ และเป็นรูปแบบใหม่ของการพิมพ์ รวมทั้งการมีบทบาทต่อสังคมการเรียนรู้ แต่ในอีกมุมมองหนึ่ง อาจถือว่าเป็นภาวะคุกคามต่อระบบการพิมพ์ทางวิชาการเชิงพาณิชย์ สำหรับในประเทศไทย มีมหาวิทยาลัยหลายแห่งที่ให้ความสนใจต่อคลังความรู้สถาบัน อาทิ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล และ สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย เป็นต้น บทความนี้เป็นการนำเสนอแนวคิดโดยทั่วไปเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบัน รวมถึงบทบาทของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาต่อคลังความรู้สถาบัน

ความหมายของคลังความรู้สถาบัน

นิยามของคำว่า คลังความรู้สถาบัน (Institutional Repositories: IR) ได้มีผู้อธิบายไว้จำนวนมาก สำหรับบทความนี้จะนำเสนอเพียงบางนิยามเท่านั้น ดังนี้

Crow (2002) อธิบายว่า คลังความรู้สถาบัน หมายถึง การจัดเก็บผลงานทางวิชาการที่สร้างสรรค์โดยอาจารย์ นักวิจัย และนักศึกษาของสถาบันในรูปดิจิทัล เพื่อให้ผู้ใช้ทั้งภายในและภายนอกสถาบันสามารถเข้าถึงได้โดยมีอุปสรรคน้อยที่สุด

Lynch (2003) กล่าวว่า คลังความรู้สถาบัน หมายถึง ชุดของบริการต่างๆ ที่มหาวิทยาลัยจัดให้กับสมาชิกของชุมชนเพื่อการจัดการและเผยแพร่สื่อดิจิทัลต่างๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยสถาบันหรือสมาชิกของชุมชนนั้นๆ

Rankin (2005 cited in Merwe, and Kroeze, 2008) ให้ความหมายของคลังความรู้สถาบัน ว่า หมายถึง ชุดของบริการต่างๆ สำหรับการจัดเก็บและการทำให้ผลงานการวิจัยของสถาบันสามารถใช้ประโยชน์ได้

Crow (2002 cited in Hockx-Yu, 2006) กล่าวว่า คลังความรู้สถาบัน หมายถึง คอลเลกชันในรูปดิจิทัลที่รวบรวมและสงวนรักษาผลงานทางวิชาการ

ของชุมชนมหาวิทยาลัยซึ่งอาจเป็นของมหาวิทยาลัยแห่งเดียวหรือหลายมหาวิทยาลัย ซึ่งคลังความรู้สถาบันอาจเน้นเฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่ง ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อให้สามารถเข้าถึงผลงานการวิจัย และงานวิชาการที่เกี่ยวข้องของสถาบัน

Rumsey (2006) กล่าวว่า คลังความรู้สถาบัน มีลักษณะเป็นการเข้าถึง ผลงานทางวิชาการที่จัดทำโดยสถาบันและจัดเก็บไว้ในรูปเอกสารดิจิทัลที่บุคคล ใดๆ สามารถเข้าถึงได้โดยเสรี ไม่เสียค่าใช้จ่าย สามารถสืบค้นได้ผ่านอินเทอร์เน็ต และผลงานทางวิชาการไม่ได้จำกัดเพียงเฉพาะบทความทางวิชาการเท่านั้น

จากคำนิยามข้างต้น จะเห็นว่า คลังความรู้สถาบัน มีลักษณะเป็น คอลเลกชันในรูปดิจิทัลที่มุ่งเน้นการรวบรวมและสงวนรักษาผลงานทางวิชาการ ของบุคลากรของสถาบันซึ่งได้แก่ ผลงานการวิจัย และผลงานวิชาการอื่นๆ โดยจัดเก็บไว้ในที่แห่งเดียว เน้นการเก็บรักษาอย่างยั่งยืนถาวรทั้งในปัจจุบันและอนาคต การเข้าถึงแบบเสรี ไม่จำกัดผู้ใช้ และการใช้ประโยชน์โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ลักษณะที่สำคัญของคลังความรู้สถาบัน

คลังความรู้สถาบันมีได้หลายรูปแบบ และทำหน้าที่ในหลายวัตถุประสงค์ ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม Crow (2002) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะที่สำคัญของ คลังความรู้สถาบันไว้ดังนี้

1) เป็นของสถาบัน ซึ่งหมายถึง คลังความรู้สถาบันจะต้องเน้นเนื้อหา หรือผลงานที่สร้างสรรค์โดยบุคลากรของสถาบัน ผลงานดังกล่าวอาจเป็นงานวิจัย หรือเอกสารเพื่อการเรียนการสอน โดยผลงานเหล่านี้เมื่อจัดอยู่ในระบบแล้ว จะต้องคงอยู่ตลอดไป เพื่อให้ให้นักวิชาการได้ใช้ประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต สำหรับผลงานทางวิชาการ อาจเป็นการรวบรวมของสถาบันเดียวหรือหลายสถาบัน ก็ได้ คลังความรู้สถาบันจึงเป็นเสมือนตัวตนแห่งชีวิตทางปัญญาและผลลัพธ์ ของสถาบันที่จับต้องได้ และเป็นตัวชี้วัดคุณภาพทางวิชาการของสถาบันที่สำคัญ

2) มีเนื้อหาทางวิชาการ ซึ่งบางสถาบันอาจเน้นเนื้อหาสาขาวิชาใด สาขาหนึ่งโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม เนื้อหาไม่ได้จำกัดเฉพาะสิ่งพิมพ์อิเล็กทรอนิกส์ เท่านั้น แต่อาจรวมไปถึงผลงานใดๆ ที่ผลิตขึ้นโดยอาจารย์ นักศึกษา นักวิจัย และบุคลากรของมหาวิทยาลัย ซึ่งผลงานเหล่านี้อาจได้แก่ ข้อมูลการวิจัย

สื่อการเรียนการสอน รายงานประจำปีของสถาบัน วิดีโอเทป โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ชุดข้อมูล (data sets) รูปภาพ งานศิลปะ และสื่อดิจิทัลใดๆ ที่ต้องการเก็บรักษาไว้ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งคลังความรู้ของแต่ละสถาบัน

3) มีการสะสม เพิ่มพูน และคงอยู่ตลอดไป เนื้อหาที่รวบรวมไว้จะต้องเพิ่มพูนขึ้นและรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป หมายความว่า หลังจากที่มีการนำเนื้อหาจัดเก็บไว้ในคลังความรู้สถาบันแล้ว เนื้อหาชิ้นนั้นจะไม่สามารถถอนออกได้นอกจากกรณีพิเศษ เช่น เนื้อหาเอกสารมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการเมืองการปกครอง ความคิด หรือ การละเมิดลิขสิทธิ์ เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า เนื้อหาทั้งหมดที่อยู่ในคลังความรู้สถาบันจะสามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวางและตลอดกาล สำหรับการสะสมเพิ่มพูนขึ้นของเนื้อหา ยังหมายถึงว่า สถาบันจะต้องเตรียมการด้านโครงสร้างพื้นฐานเพื่อรองรับการเติบโตในอนาคต และคลังความรู้สถาบันจะต้องทำให้เนื้อหาในรูปแบบดิจิทัลที่สามารถเข้าถึงได้นั้นยังคงอยู่ต่อไปในระยะยาวด้วย

4) สามารถปฏิบัติการร่วมกันได้ (interoperability) และเป็นการเข้าถึงโดยเสรี เพื่อให้ผู้ใช้งานนอกสถาบันสามารถเข้าถึงและสืบค้นข้อมูลจากคลังความรู้สถาบันได้โดยมีอุปสรรคน้อยที่สุดหรือไม่มีเลย ซึ่งระบบคลังความรู้สถาบันจะต้องเชื่อมต่อเครื่องคอมพิวเตอร์หรือระบบเครือข่ายที่ต่างกันให้สามารถติดต่อสื่อสารและเข้าใช้ข้อมูลได้ นอกจากนี้ นโยบายการเข้าถึงเนื้อหาความรู้ของสถาบันจะต้องสอดคล้องและสะดวกต่อนักวิจัยด้วย ทั้งนี้โดยเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

ส่วน Gibbons (2004 cited in Graham, Skaggs and Stevens, 2005) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะสำคัญของคลังความรู้สถาบันไว้ 5 ประการ ดังนี้ คือ

1. เนื้อหาอยู่ในรูปดิจิทัล
2. มีจุดเน้นและแรงขับเคลื่อน
3. ได้รับการสนับสนุนจากสถาบัน
4. มีความคงทนถาวร
5. เนื้อหาสามารถเข้าถึงได้โดยผ่านอินเทอร์เน็ต

นอกจากนี้ คลังความรู้สถาบันยังมีลักษณะอื่นๆเพิ่มเติมอีกด้วย ดังเช่น Jantz and Wilson (2008) กล่าวว่า การพัฒนาคลังความรู้สถาบัน ต้องเกี่ยวข้องกับการพัฒนาห้องสมุดดิจิทัล และการเข้าถึงแบบเสรี เป็นการสงวนรักษาในระยะยาว เป็นฐานข้อมูลบนเว็บ (web-based database) และเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสื่อสารทางวิชาการ ส่วน Lynch (2003 cited in Jantz and Wilson, 2008) กล่าวว่า คลังความรู้สถาบันจะต้องให้บริการต่อชุมชนของสถาบัน

วัตถุประสงค์ของคลังความรู้สถาบัน

การจัดตั้งคลังความรู้สถาบัน มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญดังนี้

1) เพื่อพัฒนากลยุทธ์ใหม่ในการสื่อสารทางวิชาการโดยเปลี่ยนจากรูปแบบการสื่อสารทางวิชาการที่มีปัญหาในปัจจุบันไปเป็นรูปแบบการสื่อสารใหม่ที่ไม่ต้องรวมกันเป็นศูนย์กลาง

2) เพื่อส่งเสริมแนวทางการเข้าถึงและเพิ่มการเข้าถึงผลงานทางวิชาการแบบเสรี และการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการโดยอิสระ (Chang, 2003)

3) เพื่อจัดสภาพแวดล้อมในการจัดเก็บเอกสารดิจิทัลที่เหมาะสมด้วยตนเอง โดยเน้นการจัดเก็บรักษาไว้ในระยะยาว (Merwe and Kroeze, 2008)

ส่วน Bell, Foster and Gibbons (2005) กล่าวว่า การที่สถาบันต่างๆ จัดตั้งคลังความรู้สถาบันขึ้นนั้น มีวัตถุประสงค์ดังนี้

1) เพื่อเป็นที่จัดแสดงผลงานทางวิชาการของอาจารย์

2) เพื่อเป็นวิธีในการเผยแพร่ผลงานการวิจัยของอาจารย์ในราคาที่ถูก

3) เพื่อเป็นเครื่องมือต่อรองราคาของวารสารวิชาการให้มีราคาที่ต่ำลง

หน้าที่หลักของคลังความรู้สถาบัน

ในการพัฒนาคลังความรู้สถาบันนั้น Billings (2005 cited in Merwe and Kroeze, 2008) ได้กล่าวว่า จะต้องมีการวางแผนและเตรียมการเกี่ยวกับหน้าที่หลักของคลังความรู้สถาบันไว้ดังนี้

1) การมอบเอกสารดิจิทัลและการบรรณาธิกรณเอกสารดิจิทัล ซึ่งอาจกระทำโดยผู้เขียนหรือบุคคลอื่นที่ได้รับมอบหมาย และรวมถึงการควบคุม

ภายในเกี่ยวกับการกำหนดสิทธิสำหรับผู้ที่ได้รับมอบหมายให้เพิ่มหรือการแก้ไขเอกสาร

2) การส่งเสริมในด้านข้อมูลเมตาาดาตา โดยการนำมาตรฐานและแนวทางต่างๆไปใช้เพื่อเป็นการควบคุมภายใน

3) การจัดการสิทธิในการเข้าถึงเอกสารดิจิทัล เนื่องจากสิทธิดังกล่าวสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา การกำหนดเงื่อนไขในการเข้าสู่ระบบและรวมถึงควบคุมภายในเพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงโดยผู้ที่ไม่มีความรู้

4) การลงทะเบียนคลังความรู้สถาบันต่อโปรแกรมค้นหา (search engine) และผู้ให้บริการต่างๆ เช่น Google เป็นต้น ซึ่งผู้จัดการคลังความรู้สถาบันจะต้องติดตามความก้าวหน้าของโปรแกรมค้นหา และผู้ให้บริการเหล่านี้อยู่เสมอ

5) การดูแลรักษาเอกสารดิจิทัลในระยะยาว และปรับปรุงแก้ไขรูปแบบเอกสารดิจิทัล ทั้งนี้โดยการสนับสนุนและช่วยเหลือจากบุคลากรด้านเทคโนโลยีสารสนเทศของสถาบัน เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้เวลา มีความซับซ้อน และต้องใช้ความพยายามสูง

6) การกำหนดขอบเขตของเนื้อหาของเอกสารทางวิชาการที่ควรจัดเก็บไว้ในคลังความรู้สถาบัน

ความจำเป็นที่สถาบันต้องมีคลังความรู้สถาบัน

แนวคิดเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันเกิดขึ้น เนื่องจากการสื่อสารทางวิชาการตามรูปแบบที่กำหนดขึ้นโดยสำนักพิมพ์และผู้จัดจำหน่ายวารสารนั้น มีปัญหาหลายประการ (Chang, 2003) นอกจากนี้ สถาบันยังมีปัญหาเกี่ยวกับการจัดการผลงานทางวิชาการของตนเอง กล่าวคือ สถาบันมีการจัดเก็บผลงานทางวิชาการไว้อย่างกระจัดกระจาย เช่น ผลงานการวิจัย มีการจัดเก็บไว้ในหลากหลายรูปแบบ และกระจัดกระจายอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ ภายในสถาบัน อาทิ ในเครื่องคอมพิวเตอร์ส่วนบุคคล ในเว็บไซต์ของภาควิชา เป็นต้น และเอกสารงานวิชาการบางชิ้นอาจไม่ได้มีเก็บไว้ในสถาบัน เป็นต้น (Rumsey, 2006) คลังความรู้สถาบันจึงเป็นวิธีการรวบรวมผลงานทางวิชาการทั้งหมดของสถาบัน

เพื่อจัดเก็บไว้ในที่แห่งเดียวในฐานะที่เป็นการบันทึกผลงานทางวิชาการของสถาบันนั้นๆ และเป็นกลไกที่สามารถจัดการกับเอกสารที่มีรูปแบบที่แตกต่างกัน คลังความรู้สถาบัน จึงมีประโยชน์ต่อการจัดเก็บ การจัดการเอกสาร และรวมถึง การค้นคืนด้วย โดยจะช่วยให้ง่ายต่อการค้นคืนเอกสารทั้งหมดเพียงครั้งเดียว ซึ่งความสะดวกในการค้นคืนนี้จะเป็นประโยชน์ต่อบุคลากรทั้งภายในและภายนอกสถาบันในการค้นหาผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ ด้วย ซึ่ง Charles (2008) ได้กล่าวถึงเหตุผลของการมีคลังความรู้สถาบันไว้ดังนี้

1. เพื่อให้ผลงานทางวิชาการเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น และก่อให้เกิดผลต่อการอ้างอิงเอกสารวิชาการของสถาบัน
2. เพื่อสามารถเข้าถึงผลงานทางวิชาการหรือความรู้ของสถาบันได้ทั้งหมดแบบรวมเป็นหนึ่งเดียว
3. เพื่อสามารถเข้าถึงผลงานทางวิชาการของสถาบันได้แบบเสรี โดยเป็นการเข้าถึงเนื้อหาของเอกสารในระบบออนไลน์อย่างถาวรได้ทันที และไม่เสียค่าใช้จ่าย
4. เพื่อสงวนรักษาสถาปัตยกรรมทางวิชาการของสถาบัน

ความสำคัญและคุณค่าของคลังความรู้สถาบัน

ในช่วงต้นทศวรรษ 1990 ได้เกิดรูปแบบใหม่ในการสื่อสารทางวิชาการขึ้น คือ บริการการพิมพ์ในรูปแบบอิเล็กทรอนิกส์ (e-print services) ซึ่งการเติบโตของบริการดังกล่าวสืบเนื่องจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ภาวะด้านงบประมาณที่ลดลง และราคาค่าบอกรับวารสารวิชาการที่เพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ กระแสการเพิ่มขึ้นของเอกสารดิจิทัลที่ผลิตขึ้นโดยอาจารย์และนักศึกษาและต้องการที่จะให้เอกสารเหล่านั้นได้รับการเผยแพร่ในแวดวงที่กว้างขวางมีมากยิ่งขึ้น ส่วนในด้านการบริหารพบว่า ในปัจจุบัน ผู้บริหารมหาวิทยาลัยจำนวนมาก รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย เห็นว่าสถาบันควรแสดงบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่ผลงานวิจัยสำหรับในด้านห้องสมุด พบว่า บรรณารักษ์มีความไม่พึงพอใจต่อการผลิตวารสารวิชาการในรูปแบบเดิมที่ผู้ผลิตเป็นผู้กำหนดราคาของวารสารแต่เพียงผู้เดียว ซึ่งความไม่พึงพอใจนี้ได้แพร่กระจายเพิ่มมากขึ้น และประกอบกับเครือข่ายดิจิทัล

ในปัจจุบันช่วยให้ นักวิชาการสามารถนำเสนอผลงานการวิจัยผ่านระบบออนไลน์ ได้โดยสะดวก ตลอดจนวารสารวิชาการในรูปอิเล็กทรอนิกส์ยังสามารถผลิต และเผยแพร่ได้ในราคาที่ประหยัดกว่าอีกด้วย (Falk, 2003) และ ความต้องการ ของผู้ใช้ในการเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศแบบเสรีและไม่เสียค่าใช้จ่ายได้เพิ่ม มากขึ้นด้วย ดังนั้น คลังความรู้สถาบันจึงเป็นการให้บริการที่จำเป็นและมีคุณค่า ในแง่ของการทำให้สารสนเทศถูกนำไปใช้ประโยชน์ (Merwe and Kroeze, 2008)

แนวคิดเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันเป็นการมุ่งเน้นการเข้าถึงความรู้ แบบเสรี เป็นการให้โอกาสในการเข้าถึงผลงานทางวิชาการที่สร้างสรรค์โดยบุคลากร ของสถาบัน และเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการบอกรับวารสาร คลังความรู้สถาบัน จึงเป็นวิธีการจัดการและการสงวนรักษาฐานความรู้และทรัพยากรสารสนเทศของสถาบันสำหรับอนาคตได้อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้นักวิจัยสามารถเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนผลงานการวิจัยได้ง่ายขึ้น เนื่องจาก ผู้ใช้สามารถเข้าถึงคลังความรู้ ได้ในรูปแบบออนไลน์โดยไม่จำกัดและไม่เสียค่าใช้จ่าย (Hockx-Yu, 2006) นอกจากนี้ คลังความรู้สถาบันยังเป็นอีกวิธีหนึ่งที่จะช่วยเพิ่มการเข้าถึงผลงานทางวิชาการ (Rumsey, 2006) ช่วยให้ผู้ใช้เขียนหรือเจ้าของผลงานเป็นที่รู้จัก ผู้ใช้สามารถค้นหา สารสนเทศได้ง่ายขึ้น และยังเป็นประโยชน์ต่อสถาบันในแง่ของการเพิ่มการรู้จัก งานวิจัยของสถาบัน และต่อผู้ให้ทุนเพื่อการวิจัยในแง่ที่ผลงานการวิจัยมีการเผยแพร่อย่างกว้างขวางมากขึ้นอีกด้วย (Hockx-Yu, 2006)

สำหรับคุณค่าของคลังความรู้สถาบันในฐานะที่เป็นบริการ คือ มีลักษณะ เป็นการจัดเก็บเอกสารสำหรับผู้เขียนได้ด้วยตนเอง หรือสามารถเพิ่มเอกสาร เข้าไว้ในคลังความรู้สถาบันด้วยตนเอง เป็นการอำนวยความสะดวกในการเผยแพร่ ผลงานทางวิชาการสู่สาธารณะได้โดยง่ายและปลอดภัยโดยไม่ต้องมีการดูแลรักษา เซิร์ฟเวอร์ และการสำรองข้อมูล หรือต้องรับผิดชอบต่อเอกสารใดๆ รายการเป็น รายบุคคล และยังสามารถเข้าถึงผลงานทางวิชาการได้ทันที (Bell, Foster and Gibbons, 2005) นอกจากนี้ ยังเป็นการทำหน้าที่ดูแลรักษางานวิจัยด้วยเทคโนโลยี ที่ทันสมัย (Jantz and Wilson, 2008) กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เป็นการส่งเสริม การสื่อสารทางวิชาการด้วยวิธีการสงวนรักษาและการเผยแพร่ โดยเป็นบริการ ทั้งสำหรับนักวิชาการ มหาวิทยาลัย และชุมชนการวิจัย อย่างไรก็ตาม คุณค่า

ที่สำคัญยิ่งอยู่ที่การสร้างความตระหนักต่อคลังความรู้สถาบัน (Merwe, and Kroeze, 2008; Bankier and Perciali, 2008))

เอกสารที่จัดเก็บไว้ในคลังความรู้สถาบัน

คลังความรู้สถาบันเป็นคอลเลกชันเสมือน (Virtual Collection) ที่มีศักยภาพในการรวมสารสนเทศทุกรูปแบบ และทุกประเภทที่จัดทำไว้ในรูปดิจิทัล สิ่งที่จัดเก็บไว้ในคลังความรู้สถาบันจึงอาจประกอบด้วย ผลงานทางวิชาการ ประเภทเดียว หรือหลายประเภทที่อยู่ในรูปดิจิทัล อย่างไรก็ตาม เนื่องจากวิสัยทัศน์เกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันได้ขยายขอบเขตการรวบรวมเอกสารเพิ่มขึ้นนอกเหนือจากผลงานการวิจัยของสถาบัน ดังนั้น สิ่งที่จะรวบรวมไว้ในคลังความรู้สถาบันจึงครอบคลุมถึงเอกสารประเภทต่างๆด้วย อาทิ ข้อมูลปฐมภูมิ เอกสารการเรียนการสอน หนังสือ ชุดข้อมูล แบบสอบถาม วิทยานิพนธ์ เอกสารการประชุม สัมมนาทางวิชาการ ชุดสไลด์การนำเสนอผลงาน สื่อมัลติมีเดีย สื่อการสอน และ เอกสารด้านการบริหาร เป็นต้น (Rumsey, 2006) นอกจากนี้ ยังรวมถึงผลงานทางวิชาการอื่นๆของสถาบันซึ่งไม่ได้มีการจัดพิมพ์หรือเก็บรักษาไว้ในที่อื่น และสารสนเทศอื่นๆ ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการอีกด้วย อย่างไรก็ตาม เอกสารที่นำมาจัดเก็บไว้ในคลังความรู้สถาบันจะต้องได้รับอนุญาตอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และในการใช้ประโยชน์ ควรจะต้องมีข้อความเกี่ยวกับสิทธิและความรับผิดชอบของผู้ใช้ต่อการใช้อเอกสารเหล่านั้นปรากฏไว้ให้เห็นอย่างชัดเจนด้วย

เทคโนโลยีที่ใช้สำหรับการจัดทำคลังความรู้สถาบัน

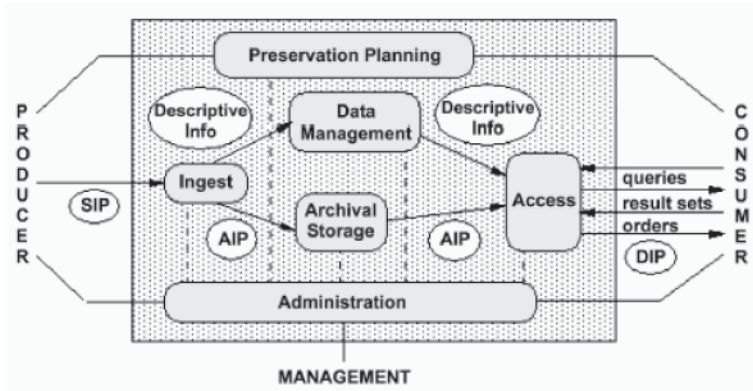
สำหรับระบบหรือซอฟต์แวร์ที่เป็นที่นิยมใช้ในการจัดทำคลังความรู้สถาบันในปัจจุบันมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นซอฟต์แวร์เชิงพาณิชย์และซอฟต์แวร์แบบ open source อาทิ Digital Commons ซึ่ง เป็นซอฟต์แวร์เชิงพาณิชย์ ส่วนซอฟต์แวร์แบบ open source ได้แก่ DSpace ซึ่งพัฒนาขึ้นโดย Massachusetts Institute of Technology (MIT) ร่วมกับ Hewlett-Packard, EPrints ซึ่งพัฒนาโดย University of Southampton, และ FEDORA ของ Cornell และ University of Virginia ซึ่งซอฟต์แวร์เหล่านี้เป็นซอฟต์แวร์ที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการนำไปใช้งาน

(Falk, 2003; Kelly, 2007; Charles, 2008) อย่างไรก็ตาม เทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการเนื้อหาในระบบของคลังความรู้สถาบัน ควรจะต้องคำนึงความสามารถของระบบที่สามารถใช้ร่วมกับระบบอื่นๆ ได้ด้วย เพื่อให้จะให้บริการแก่ผู้ใช้ทั้งที่เป็นบุคลากรภายในสถาบันและบุคคลภายนอกได้

สำหรับโครงสร้างพื้นฐานด้านเมตาดาตา เนื่องจากเอกสารที่จัดเก็บในคลังความรู้สถาบันมีหลากหลาย ดังนั้น สิ่งที่ต้องคำนึงคือ ต้องแน่ใจว่าเมตาดาตาสำหรับเอกสารทุกประเภทมีคุณภาพสูงและได้ตามมาตรฐานสากล (Rumsey, 2006) สำหรับมาตรฐานเมตาดาตาที่ใช้ในแต่ละสถาบันและองค์กรพบว่า มีความแตกต่างกันและมีความหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของคอลเลกชันที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม พบว่า คลังความรู้สถาบันส่วนใหญ่จะใช้มาตรฐาน Dublin Core (DC) ในการสร้างเมตาดาตาสำหรับเอกสาร

นอกจากนี้ สถาบันจะต้องมีโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการถ่ายโอนทรัพยากรสารสนเทศและสื่อดิจิทัลใหม่เข้าสู่คอลเลกชันของห้องสมุดที่มีอยู่แล้ว อย่างไรก็ตาม ทรัพยากรเหล่านี้ไม่ได้จำกัดเฉพาะอุปกรณ์และเครื่องมือวิธีการใช้อุปกรณ์ แต่ยังรวมถึงบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการวินิจฉัยว่าทรัพยากรสารสนเทศใดควรจัดเก็บไว้ และทรัพยากรสารสนเทศใดไม่ควรจัดเก็บด้วย

สำหรับรูปแบบดำเนินการจัดทำคลังความรู้สถาบันนั้น พบว่ามีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งรูปแบบการดำเนินการที่จะนำเสนอเป็นตัวอย่าง เป็นรูปแบบการสงวนรักษาทรัพยากรสารสนเทศ ดิจิทัลของ Consultative Committee for Space Data Systems, 2002 เรียกว่า “the Open Archival Information System (OAIS)” ซึ่งมีรูปแบบดังนี้ (Hockx-Yu, 2006)

หมายเหตุ

Ingest: รับผิดชอบในการให้บริการเกี่ยวกับการรับเอกสารจากผู้ผลิต และจัดเตรียมเอกสารเพื่อการจัดเก็บใน archive ต่อไป

Archival Storage: รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดเก็บเอกสารและการดูแลรักษาเพื่อให้แน่ใจว่าเอกสารมีความสมบูรณ์และคงอยู่ในระยะยาว

Data Management: รับผิดชอบเกี่ยวกับข้อมูลเมตาดาตาเพื่อสนับสนุนการสืบค้นข้อมูล และรวมถึงการบริหารจัดการเกี่ยวกับการปฏิบัติการภายในระบบ

Preservation Planning: รับผิดชอบในการออกแบบกลยุทธ์เพื่อการสงวนรักษาโดยคำนึงถึงผู้ใช้และสภาพแวดล้อมทางเทคโนโลยี

Access: เป็นการจัดการกระบวนการต่างๆ และบริการเพื่อค้นหา ระบุความต้องการ และการได้รับเนื้อหาจากฐานข้อมูลที่เก็บข้อมูลนั้นไว้

Administration: เป็นความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานประจำวัน และการประสานงานกับหน่วยงานบริการอื่นๆ ทั้ง 5 หน่วยดังกล่าว

ข้อควรคำนึงเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบัน

คลังความรู้สถาบันจะต้องรับประกันถึงการสงวนรักษาในระยะยาว ทั้งนี้เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับผู้เขียน และยังเป็นแรงจูงใจในการนำผลงานมาจัดเก็บไว้ด้วย นอกจากนี้ ยังต้องสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักวิจัย นักศึกษา และบุคลากรของสถาบันในการที่จะสามารถเข้าถึงสารสนเทศที่เก็บไว้ที่คลังความรู้สถาบันได้ในอนาคต และจะต้องมีการให้บริการอย่างต่อเนื่อง ซึ่ง Wheatley (2004 cited in Hockx-Yu, 2006) ได้สรุปถึงข้อควรคำนึงในการจัดเก็บสื่อดิจิทัลในคลังความรู้สถาบันแบบระยะยาวไว้ดังนี้

1. ข้อมูลจะต้องเก็บรักษาไว้โดยไม่ถูกทำลาย หรือสูญหาย หรือมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขไปในทางที่เสียหาย
2. ผู้ใช้จะต้องสามารถค้นหาข้อมูลได้พบ สามารถเลือกหรือตัดทอนเฉพาะบางส่วนได้ และมีการให้บริการต่อผู้ใช้
3. ผู้ใช้จะต้องสามารถแปลความหมายและเข้าใจข้อมูลนั้นได้
4. การจัดเก็บ การค้นหา และการเข้าใจต่อข้อมูลจะต้องเป็นไปในระยะยาว

ความท้าทายและปัจจัยแห่งความสำเร็จของคลังความรู้สถาบัน

การสงวนรักษาเอกสารในรูปดิจิทัลเป็นเรื่องที่ซับซ้อนกว่าเอกสารในรูปสิ่งพิมพ์มาก ทั้งนี้เนื่องจากความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีสำหรับการดำเนินงานคลังความรู้สถาบัน พบว่า มีอุปสรรคหลายประการ อาทิ กรอบด้านกฎหมายที่องค์กรมีความเกี่ยวข้อง โครงสร้างพื้นฐานด้านเทคโนโลยีสารสนเทศที่มีอยู่ รูปแบบด้านธุรกิจ และมาตรฐานด้านการจัดทำดัชนี เป็นต้น (Merwe, and Kroeze, 2008) นอกจากนี้ วัฒนธรรมขององค์กรยังมีบทบาทและผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบต่อกระบวนการพัฒนาคลังความรู้สถาบันด้วย อย่างไรก็ตาม ในการดำเนินการคลังความรู้สถาบันให้ประสบผลสำเร็จมีความยั่งยืน และเป็นที่ไว้วางใจของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีปัจจัยที่เกี่ยวข้องหลายประการ อาทิ

1) ด้านนโยบาย และการวางแผน นโยบายเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันจะต้องมีการกำหนดให้ชัดเจน จะต้องมีการวางแผนที่ดี มีการจัดการที่ดี และมีประสิทธิภาพ และรวมถึง กระบวนการในการจัดการเอกสาร (workflow) การทำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ รูปแบบการเข้าถึงสารสนเทศในคลังความรู้สถาบัน การปรับแก้ไขหน้าตาของคลังความรู้สถาบันให้น่าสนใจ และการจัดเก็บสถิติ เป็นต้น นอกจากนี้ การสร้างความเข้าใจร่วมกันต่อคลังความรู้สถาบันการทำงานเป็นทีม ความเต็มใจในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ยังถือเป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จด้วยเช่นกัน (Merwe, and Kroeze, 2008) โดยเฉพาะด้านนโยบาย Charles (2008) กล่าวว่า ถ้าปราศจากเงื่อนไขและ

ข้อกำหนดทั้งในระดับภาควิชา คณะ วิทยาลัย หรือระดับสถาบันแล้ว สถาบันส่วนใหญ่จะพบว่า เป็นเรื่องที่ทำหายที่จะเชิญชวนผู้เขียนให้นำบทความทางวิชาการและผลงานอื่นๆ มาจัดเก็บไว้ที่คลังความรู้สถาบัน

2) ด้านเทคโนโลยี ซึ่งได้แก่ การเลือกใช้ซอฟต์แวร์เพื่อจัดทำคลังความรู้สถาบัน ซอฟต์แวร์ที่นำมาใช้จะต้องมีการปรับและพัฒนาให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างแท้จริง รวมทั้งด้าน โครงสร้างเมตาดาตา ซึ่งจะต้องมีการปรับแก้ไขให้เหมาะสม (Merwe and Kroeze, 2008; Wise, Spiro, Henry and Byrd, 2007)

3) ด้านความร่วมมือ คลังความรู้สถาบันที่มีประสิทธิภาพจะต้องเป็นความร่วมมือระหว่าง บรรณารักษ์ นักเทคโนโลยีสารสนเทศ นักจดหมายเหตุ ผู้จัดการเอกสาร อาจารย์ ผู้บริหารมหาวิทยาลัย และผู้กำหนดนโยบาย (Chang, 2003; Merwe, and Kroeze, 2008)

4) ด้านการสนับสนุนจากหน่วยงาน คลังความรู้สถาบันจะต้องได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัย เช่น มีโครงสร้างด้านแรงจูงใจที่เหมาะสมต่ออาจารย์ที่นำผลงานมาเผยแพร่และจัดเก็บไว้ที่คลังความรู้สถาบัน ซึ่งมหาวิทยาลัยจะต้องให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณบุคลากร และอุปกรณ์ที่จำเป็น นอกจากนี้ ยังจะต้องกระตุ้นให้มีการตระหนักถึงบทบาทและความสำคัญของคลังความรู้สถาบันอีกด้วย (Graham, Skaggs and Stevens, 2005)

ปัญหาของคลังความรู้สถาบัน

มหาวิทยาลัยต่างๆ ได้ลงทุนในการสร้างและสนับสนุนการดำเนินงานคลังความรู้สถาบัน แต่หลายแห่ง พบว่า ต้องใช้ความพยายามอย่างมากในการทำให้คลังความรู้สถาบันดำเนินงานอย่างกระฉับกระเฉง และมีความเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ซึ่งอุปสรรคของการจัดทำคลังความรู้สถาบันมีหลายประการ อาทิ

ด้านการจัดเก็บ พบว่า รูปแบบของคลังความรู้สถาบันยังไม่นิ่งทั้งในด้านเนื้อหาและโครงสร้างพื้นฐาน (Jantz and Wilson, 2008) และ การจัดเก็บเอกสารในรูปดิจิทัลตลอดจนชื่อของคลังความรู้สถาบันไม่เป็นที่ดึงดูดใจต่ออาจารย์ เนื่องจากชื่อจะมีความหมายที่เน้นถึงความถาวร (permanence) การสงวนรักษา (preservation) การจัดเก็บเอกสาร (archiving) และเอกสาร (documentation)

คลังความรู้สถาบันจึงเป็นเสมือนสุสานหรือสถานที่ซึ่งเอกสารที่นำมาจัดเก็บจะต้องตายลง หลังจากผลงานได้มีการสร้างสรรค์ขึ้นอย่างน่าตื่นตะลึง (Bankier and Perciali, 2008) สำหรับด้านตัวอาจารย์และบรรณารักษ์ พบว่า ปัญหาประการหนึ่งคือ ความไม่เข้าใจของเจ้าของผลงานทางวิชาการ อาจารย์ส่วนใหญ่ไม่ตอบสนองต่อคำเชื้อเชิญในการเพิ่มผลงานทางวิชาการของตนเองเข้าไปในคลังความรู้สถาบัน และอาจารย์ยังมองไม่เห็นประโยชน์ที่จะรับจากคลังความรู้สถาบัน ตลอดจนการมีส่วนร่วมของอาจารย์การตระหนักถึงความสำคัญและการพัฒนาคลังความรู้สถาบันยังอยู่ในอัตราที่ต่ำ (Jantz and Wilson, 2008) ซึ่ง Bell, Foster and Gibbons (2005) ได้กล่าวไว้ว่า แม้คลังความรู้สถาบันจะให้ประโยชน์อย่างมากต่ออาจารย์เป็นรายบุคคล แต่อาจารย์ก็ยังไม่ตระหนักถึงผลประโยชน์เหล่านั้น นอกจากนี้ในการดำเนินงาน ยังพบว่า ภาควิชาไม่มีผู้เชี่ยวชาญในการจัดทำเมตาดาตา (Graham, Skaggs and Stevens, 2005) สำหรับ บรรณารักษ์ซึ่งถือว่าเป็นกลไกหนึ่งในความสำเร็จของคลังความรู้สถาบัน แต่ พบว่า บรรณารักษ์จำนวนมากยังมีความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันไม่ถูกต้อง เช่น เข้าใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของการขยายคอลเลกชันดิจิทัล เป็นต้น เนื่องจากบรรณารักษ์จะมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นตัวกลางระหว่างผู้บริหารมหาวิทยาลัยกับอาจารย์ ดังนั้น หากมีความเข้าใจเรื่องคลังความรู้สถาบันอย่างถูกต้องแล้ว บรรณารักษ์จะสามารถให้คำแนะนำและทำการประชาสัมพันธ์แก่อาจารย์ได้เป็นอย่างดี (Jantz and Wilson, 2008)

ด้านความเชื่อมั่นและไว้วางใจต่อคลังความรู้สถาบัน ถือว่าเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะความมั่นคงของการจัดเก็บสารสนเทศในระยะยาว ซึ่งความเชื่อมั่นนอกจากจะมีความสัมพันธ์กับการจัดเก็บสื่อดิจิทัลในระยะยาวแล้วยังมีความสัมพันธ์กับความยั่งยืนทางด้านงบประมาณที่สนับสนุนคลังความรู้สถาบันด้วย (Hockx-Yu, 2006) ส่วนประเด็นอื่นๆ ได้แก่ ค่าใช้จ่ายในการจัดทำคลังความรู้สถาบัน และเรื่องลิขสิทธิ์ เป็นต้น (Falk, 2003)

ผลกระทบของคลังความรู้สถาบันต่อห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา

เทคโนโลยีการพิมพ์ดิจิทัลยังคงมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสารทางวิชาการ ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการดังกล่าว อาทิ บรรณารักษ์ อาจารย์ นักศึกษา หน่วยงานสนับสนุนด้านการวิจัย และสำนักพิมพ์ จะได้รับผลกระทบ ส่วนผลกระทบที่มีต่อห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาจะเป็นผลกระทบในระดับกลยุทธ์ ซึ่งการจัดตั้งคลังความรู้สถาบัน สะท้อนให้เห็นว่า ห้องสมุด ต้องมีความเคลื่อนไหวและปรับบทบาทใหม่ ที่นอกเหนือจากการเป็นผู้ดูแลทรัพยากรสารสนเทศ ไปสู่การเป็นผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงการสื่อสารทางวิชาการอย่างกระตือรือร้น หากสำนักพิมพ์ทางวิชาการในรูปแบบเดิมยังคงมีบทบาทอยู่ ห้องสมุดก็ยังคงมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการและจัดเก็บสื่อสิ่งพิมพ์เช่นเดิม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการขยายตัวของผลงานการวิจัยที่สามารถเข้าถึงได้แบบระบบเปิด โดยผ่านเว็บมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น บทบาทและคุณค่าของคอลเล็คชันวารสารในห้องสมุดจึงจะค่อยๆ ลดความสำคัญลงตามสัดส่วน และงบประมาณและโครงการของห้องสมุดจะต้องเปลี่ยนไปโดยมุ่งเพื่อสนับสนุนอาจารย์ในกิจกรรมการพิมพ์แบบเข้าถึงโดยเสรี เพื่อว่าห้องสมุดจะยังคงมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกลุ่มบุคคลเหล่านี้ สำหรับห้องสมุดที่ต้องลงทุนเพื่ออนาคต ห้องสมุดไม่สามารถหลีกเลี่ยงเรื่องคลังความรู้สถาบันได้ ห้องสมุดถือว่าเป็นหน่วยงานที่มีความเหมาะสมมากที่สุดในการดำเนินงานดังกล่าว เนื่องจากบุคลากรของห้องสมุดเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญในการจัดเตรียมเอกสาร ทั้งในด้านการควบคุมรูปแบบเอกสาร มาตรฐานในการจัดเก็บรักษา การสนับสนุนให้อาจารย์นำผลงานการวิจัยมาเก็บไว้ในคลังความรู้สถาบัน การจัดทำรายการเมตาดาตา การควบคุมบัญชีหลักฐาน (authority control) และการจัดการเนื้อหาอื่นๆ ที่จะช่วยเพิ่มการเข้าถึง และการใช้ประโยชน์ข้อมูลนั้น ซึ่งบทบาทที่เพิ่มขึ้นเหล่านี้บรรณารักษ์น่าจะยินดี เนื่องจากเป็นการช่วยส่งเสริมให้มีการติดต่อและประสานกับอาจารย์บ่อยขึ้นและอย่างมีคุณภาพมากขึ้น (Crow, 2002)

บทบาทของห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาต่อคลังความรู้สถาบัน

สำหรับในบริบทของสถาบันอุดมศึกษา ห้องสมุดควรเป็นผู้รับผิดชอบและมีบทบาทเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบัน เนื่องจาก ห้องสมุดได้ทำหน้าที่ในการจัดเก็บและการสงวนรักษาเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ และผลงานการวิจัยมาเป็นเวลานาน และสำนักพิมพ์ที่จัดพิมพ์เอกสารทางวิชาการของอาจารย์ก็ไม่มีหน้าที่ในการเก็บรักษาผลงานทางวิชาการดังกล่าว และแม้ว่าอาจารย์ หรือนักวิจัย หรือภาควิชาจะมีการจัดทำเว็บไซต์ขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกในการเข้าถึงผลงานทางวิชาการ แต่เจ้าของเว็บไซต์เหล่านั้นก็ไม่ได้ให้คำมั่นว่าเว็บไซต์จะยังคงอยู่อย่างถาวรตลอดไป แม้ว่าการสงวนรักษาเอกสารในรูปดิจิทัลจะเป็นเรื่องยาก แต่ก็เป็นเรื่องที่บรรณารักษ์ต้องตระหนักและแสวงหาวิธีการสงวนรักษาเอกสารของคลังความรู้สถาบัน เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าเอกสารซึ่งเป็นทุนทางปัญญาขององค์กรจะยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้ มีการเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี ปลอดภัย และสามารถเข้าถึงได้ในอนาคต

ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาในปัจจุบันอยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในโลกของการสื่อสารทางวิชาการ 3 ด้าน คือ การเพิ่มขึ้นอย่างมากมายของวารสารวิชาการซึ่งสามารถเข้าถึงได้บนอินเทอร์เน็ต ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอินเทอร์เน็ตที่ส่งเสริมให้เกิดการเผยแพร่ความรู้อย่างเสรี และพัฒนาการของการเข้าถึงสารสนเทศแบบเสรี ซึ่งกระตุ้นให้นักวิชาการทั้งภายในและภายนอกสถาบันสามารถเผยแพร่ผลงานวิชาการของตนไปสู่กลุ่มผู้สนใจได้อย่างกว้างขวางมากขึ้น และกระทำได้ง่าย ในเวลาอันรวดเร็ว และประหยัดค่าใช้จ่าย (Jantz and Wilson, 2008) นอกจากนี้ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาโดยเฉพาะในมหาวิทยาลัยแห่งการวิจัยจะมีการลงทุนทั้งด้านทรัพยากรมนุษย์และทรัพยากรด้านเทคนิคเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานที่จะสนับสนุนการเข้าถึงทรัพยากรทางปัญญา วัฒนธรรมและด้านการบริหารของสถาบัน และมุ่งหวังที่จะส่งเสริมการเข้าถึงผลงานการวิจัยของอาจารย์และทำให้ผลงานการวิจัยเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น (Jantz and Wilson, 2008)

เนื่องจากโดยธรรมชาติของงานวิชาชีพสารสนเทศแล้ว บรรณารักษ์จะมีความเข้าใจและมีมุมมองที่กว้างเกี่ยวกับกระบวนการผลิตสิ่งพิมพ์ ตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นจนเสร็จสิ้นกระบวนการ และยังอยู่ในฐานะที่จะให้ความรู้แก่ผู้อื่นได้ด้วย

และบรรณารักษ์ยังเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่จะอำนวยความสะดวกและส่งเสริมในเรื่องคลังความรู้สถาบัน แม้ว่ายังไม่ได้ถูกคาดหวังว่าว่าจะเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านการพิมพ์ผลงานทางวิชาการ ประกอบกับ ห้องสมุดเป็นผู้จัดการคอลเลกชันที่เกี่ยวกับสถาบันมาก่อน ห้องสมุดจึงมีความเชี่ยวชาญทั้งในการประเมิน การจัดการ และการพัฒนาคอลเลกชัน ตลอดจนมีการสร้างเครื่องมือต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพในการอำนวยความสะดวกต่อการทำงานดังกล่าว ดังนั้น ในยุคที่การเข้าถึงสารสนเทศแบบเสรีกำลังเป็นทางเลือกหนึ่งในการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ บทบาทของห้องสมุดในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะต้องเป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการปฏิรูปการสื่อสารทางวิชาการ (Jantz and Wilson, 2008) ห้องสมุดจะต้องมีบทบาทใหม่ที่สำคัญอย่างมากต่อการดำเนินงานตามกรอบแนวคิดนี้และห้องสมุดสามารถแสดงบทบาทในฐานะเป็นแกนกลางและตัวเชื่อมประสานในการดำเนินการคลังความรู้สถาบัน และประเด็นที่สำคัญ คือ บรรณารักษ์จะสร้างบริการใหม่และรูปแบบใหม่ในการสนับสนุนอาจารย์เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการได้อย่างไรบ้าง ซึ่งบทบาทใหม่นี้จะช่วยทำให้ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมีความสำคัญและเป็นประโยชน์มากขึ้นกว่าเดิม (Bell, Foster and Gibbons, 2005) หากพิจารณาถึงบทบาทของห้องสมุดที่มีต่อคลังความรู้สถาบันแล้ว อาจสรุปได้ดังนี้

บทบาทในการรวบรวมผลงานทางวิชาการของบุคลากรของสถาบัน กล่าวคือ หลังจากมีการจัดตั้งคลังความรู้สถาบันแล้ว ห้องสมุดจะต้องหากลยุทธ์ต่างๆ ที่จะช่วยขยายการจัดเก็บเอกสารโดยเจ้าของผลงานทางวิชาการให้มากขึ้น เนื่องจากอาจารย์ยังไม่เห็นความสำคัญ ดังนั้น การประสานงานกับอาจารย์จึงเป็นภารกิจที่สำคัญ และห้องสมุดต้องคิดหาแนวทางว่าจะทำอย่างไรเพื่อไม่ให้คลังความรู้สถาบันต้องตายหรือกลายเป็นสิ่งไร้ค่า บทบาทของห้องสมุด คือจะต้องทำให้คลังความรู้สถาบันให้เป็นแหล่งรวมของผู้สร้างสรรค์ผลงานทางวิชาการทั้งหลาย

บทบาทในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบัน ห้องสมุดจะต้องมีบทบาทในการฝึกอบรมอาจารย์และนักศึกษาเกี่ยวกับการใช้ระบบต่างๆ ของคลังความรู้สถาบัน การช่วยเหลืออาจารย์และนักศึกษาในการเตรียมผลงานทางวิชาการในรูปดิจิทัล ซึ่งบรรณารักษ์จะต้องมีทักษะการจัดการคอลเลกชันดิจิทัล และทักษะการจัดการระบบของคลังความรู้สถาบัน (Chang, 2003)

บทบาทในการบริหารจัดการคลังความรู้สถาบัน เพื่ออำนวยความสะดวกในการพัฒนานโยบายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาของมหาวิทยาลัย และ กระตุ้นให้อาจารย์รักษาสีทธิในการจัดเก็บเอกสารด้วยตนเอง (Crow, 2002)

บทบาทในการเป็นผู้สนับสนุนการจัดตั้งคลังความรู้สถาบัน คือ การทำหน้าที่เป็นผู้เก็บรักษา โดยเก็บรักษาเอกสารต่างๆ ไว้อย่างปลอดภัย การจัดทำรายการ การค้นคืน การจัดส่งสารสนเทศ และการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ

ในการดำเนินงานคลังความรู้สถาบันเพื่อให้บริการอย่างยั่งยืน ห้องสมุดไม่สามารถดำเนินงานได้โดยลำพัง หรือคลังความรู้สถาบันเป็นโครงการของห้องสมุดแต่เพียงฝ่ายเดียว การดำเนินงานต้องเป็นความร่วมมือกันจากหลายฝ่ายเพื่อนำเอาความเชี่ยวชาญ และความมีประสบการณ์ของผู้ที่เกี่ยวข้องมาใช้ประโยชน์ (Gibbons, 2004) ซึ่งความร่วมมือกัน และการประสานงานกันภายในองค์กรถือว่าเป็นสิ่งสำคัญ และการร่วมมือกันระหว่างองค์กรยังแสดงให้เห็นถึงการได้ประโยชน์ร่วมกันด้วย ดังนั้น บรรณารักษ์จะต้องสร้างบทบาทใหม่ในฐานะเป็นผู้จัดการความรู้ (knowledge managers) ผู้พัฒนาคอลเลกชัน ผู้ประสานงาน โดยเป็นการสร้างความสัมพันธ์ในรูปแบบใหม่ระหว่างภาควิชาต่างๆ เป็นสะพานเชื่อมช่องว่างระหว่างภาควิชาต่างๆ กับห้องสมุดและบริการของห้องสมุด (Graham, Skaggs, and Stevens, 2005) บทบาทของห้องสมุดจากเดิมคือเป็นแหล่งสารสนเทศ (Agent of information) ซึ่งเป็นบทบาทเชิงรับ ต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นบทบาทเชิงรุก คือ เป็นผู้ร่วม ในกระบวนการเผยแพร่สารสนเทศ (partner) (Phillips, Carr, and Teal, 2005) กล่าวโดยสรุป คือ เป็นการเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้ส่งเสริมและบริหารคลังความรู้สถาบัน และเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงในการพิมพ์ผลงานทางวิชาการ

บทสรุป

คลังความรู้สถาบัน คือ แหล่งของการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านระบบออนไลน์ เป็นการนำเสนอผลงานการวิจัยและผลงานทางวิชาการของสถาบัน อีกวิธีหนึ่ง และถือว่าเป็นการสร้างโอกาสใหม่สำหรับการสงวนรักษาสื่อดิจิทัล คลังความรู้สถาบันจึงเป็นบริการสารสนเทศที่มีประสิทธิภาพสำหรับนักวิชาการ

มหาวิทยาลัย และชุมชนการวิจัย ในโลกดิจิทัลและในสังคมสื่อกระตือรือร้น ไม่ว่าสารสนเทศจะจัดเก็บ จัดการ และเผยแพร่ในลักษณะใดก็ตาม ความสามารถในการสื่อสารและการแลกเปลี่ยนสารสนเทศถือว่ามีค่าสำคัญสูงสุด เพราะความรู้จะมีคุณค่าต่อเมื่อมีการแลกเปลี่ยนความรู้ ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันจึงเป็นเรื่องที่ท้าทาย เนื่องจาก คลังความรู้สถาบันเป็นเรื่องของปัจจุบันและการมองอนาคตในการเข้าถึง การสงวนรักษา และการใช้ประโยชน์จากเอกสารทางวิชาการของสถาบันอย่างยั่งยืนถาวร ตลอดจนเป็นตัวขับเคลื่อนที่มีพลังในอันที่จะก่อให้เกิดความรุ่งเรืองทางวิชาการในสถาบันอุดมศึกษา มหาวิทยาลัยจึงควรให้ความสำคัญและตระหนักถึงการนำแนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติสำหรับห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับคลังความรู้สถาบันถือว่าเป็นเรื่องท้าทาย และจะมีผลต่อบทบาทของห้องสมุด ซึ่งจะทำให้บทบาทของห้องสมุดสูงขึ้นไม่เพียงแต่ในระดับสถาบันเท่านั้น แต่จะเปลี่ยนไปทั้งในระดับชาติและระดับนานาชาติด้วย

บรรณานุกรม

- Bankier, Jean-Gabriel and Perciali, I. (2008). The Institutional repository rediscovered: What can a university do for open access publishing?. **Serial Review**. 34:21-26
- Bell, S., Foster, N. F. and Gibbons, S. (2005). Reference librarians and the success of institutional repositories. **Reference Service Review**, 33(3), 283-290.
- Charles, W. B., Jr. (2008). **Institutional repositories, Tout de Suite**. Available from www.digital-scholarship.org
- Chang, Sheau-Hwang. (2003). Institutional repositories: The library's new role. **OCLC Systems&Services**, 19(3), 77-79.
- Crow, R (2002). **The case for institutional repositories: A SPARC position paper**. Washington D.C. : The Scholarly publishing & Academic Resources Coalition.

- Falk, H. (2003). Digital archive development. **The Electronic Library**, 21(4), 375-379.
- Graham, John-Bauner; Skaggs, B. L. ; and Stevens, K. W. (2005). Digitizing a gap: A state-wide institutional repository project. **Reference Services Review**, 33(3), 337-345.
- Hockx-Yu, H. (2006). Digital preservation in the context of institutional repositories. **Electronic Library and Information System**, 40(3), 232-243.
- Jantz, R. C. and Wilson, M. C. (2008). Institutional Repositories: Faculty Deposits, marketing, and the reform of scholarly communication. **The Journal of Academic Librarianship**, 34(3), 186-195.
- Kelly, John C. (2007). Creating an institutional repository at a challenged institution. **OCLC Systems& Services: International digital library perspectives**, 23(2), 142-147.
- Lync, Clifford A. (2003). Institutional Repositories: Essential Infrastructure for Scholarship in the Digital Age. **ARL Bimonthly Report**. 226(February). Available from, <http://www.arl.org/bm~doc/br226ir.pdf>
- Merwe, A Van der and Kroeze, J.H. (2008). Development and Implementation of an institutional repository within a Science, Engineering and Technology (SET) Environment. **SAICSIT**. October, 237-245.
- Phillips, H. Carr, R. and Teal, J. (2005). Leading roles for reference librarians in institutional repositories. **Reference Services Review**, 33(3), 301-311.
- Rumsey, S. (2006). The purpose of institutional repositories in UK higher education: A repository manager's view. **International Journal of Information Management**, 26, 181-186.
- Wise, M., Spiro, L., Henry, G. and Byrd, S. (2007). Expanding roles for the institutional repository. **OCLC Systems & Services: International digital library perspectives**, 23(2), 216-223.